

19–20. SZÁZADI SZENTEMBEREK

BARNA GÁBOR

Az egyén egy közösségi hálóban tud létezni, amiben mindenkinek megvan a sajátos szerepe. Egy olyan szerepet szeretnék bemutatni a közelmúlt és a jelen vallási, társadalmi életéből, amit a néprajz a *szentember* fogalmával ír le.¹

A vallási életben lényegében két szerep van: a *papi* és a *laikus*. A laikus szerepek társadalmi megítélése alapvetően két tényezőtől függ: 1. a *teljesítménytől* (társadalmi megítélés), 2. a *szenzhez való viszonytól* (az egyén helye a társadalomban, a kapcsolathálóban elfoglalt hely). A szerepek történetileg változhatnak. Alakíthatják őket 1. maguk a szerepviseelő egyének, 2. a változó társadalmi igények, valamint 3. egyéb szabályozók. Egy szerepviseelő egyén, specialista egyéni adottságainál fogva is visszahathat a szerepre. Az intézmény fennmaradását a szerepviseelőknek a szereppel való azonosulása biztosíthatja.

A 19-20. század fordulója nagy változások hordozója volt. Ezek a társadalom minden rétegére hatást gyakoroltak. Mindez visszatükröződött a vallásos élet egyéni szerepviseelőinél.

A vallásos életben központi helyet töltöttek és töltenek be a Szenttel kapcsolatot tartó, a Szenttel „hivatalból” kapcsolatban álló személyek. Ők a klerikusok, a *papok*. A liturgia mellett a paraliturgiának is kialakulhattak a specialistái. A laikus oltárszolgák, templomszolgák egész sorával ők lehetnek a *szentemberek*. Mind a katolikus, mind a protestáns népnyelv leginkább azokat az egyéneket nevezi *szentembernek*, akik a közösség vallásos életében felmerülő sajátos igények kielégítésére bizonyos feladatokat, szerepeket, mechanizmusokat, szervezeti struktúrákat felvállalják, azokat működtetik, olykor önmaguk által generálva ezeket. A vallási élet kitermelte a templomon kívüli közösségi áhítatgyakorlatok vezetésére, irányítására a laikus szerepeket. Ők az énekesek, búcsúvezetők, funerátorok, énekszerzők, társulatalapítók és társulatszervezők.² Ezek az emberek nemcsak társadalmi igényeket elégítenek ki, hanem szolgálják embertársaikat.

¹ A társas identitás fogalommal tudom a korábban elhangzottakat saját előadásommal összefüggésbe hozni.

² Bálint 1942., Molnár 1998., Dankó 1987.

A szeptember-lét függ a szerepet felvállaló egyén mesterségbeli tudásától, képességeitől, személyiségétől is. Szerepkonfliktust okozhat a szerep és a személyiség viszonyának megváltozása. Maga a szerep mint viselkedésminta viszonylag állandó, teljesítése azonban az egyéntől függ. Bálint Sándor azt írja: „a klasszikus parasztkultúrában tehetségek elkallódásáról nemigen beszélhetünk, mert az alkotókészség a hagyomány és konvenció keretein belül is eleven erővel, gazdag változatossággal tud megnyilatkozni, és újításait a közösség szívesen ismeri el magáénak”.³ Jelentőségüket mindmáig nem látjuk kellően. A tanulmány néhány példával mutatja be a szentemberek egykori társadalmi helyzet és tevékenységét.

A szentemberek a hagyomány keretein belül „eleven erővel, gazdag változatossággal” képviselik és jelenítik meg a közösség vallási igényeit. Újításait a közösség általában „szívesen ismeri el magáénak”.⁴ Sajnos, a szentemberek vizsgálata az elmúlt évek kutatási eredményeiben háttérbe szorult. Jóllehet, jelentősek azok a publikációk, amelyek a szentemberek produkcióival: népekekkel⁵, halotti búcsúztatókkal⁶, búcsús énekekkel⁷ és szerzőikkel (kántorokkal⁸, előénekesekkel, búcsúvezetőkkel⁹ stb.) foglalkoznak. Valószínűleg az egyéniségkutatástól való ódzkodás miatt is kevesen vizsgálták a paraszti/népi egyéniségeket, személyiségeket, pedig az a magyar folklorisztika számos területén kitüntetett helyet kapott. Úgy érzem, jelentőségüket mindmáig nem látjuk kellően. Alig ismerünk viszonylag jól egy-két alkotót, mint például a Bálint Sándor-i idézetben szereplő Orosz Istvánt¹⁰, az utóbb több kutatót is érdeklő jászárokszállási Varga Lajost¹¹, vagy a Szeged környéki Engi Tüdő Vincét¹².

Melyek a szentemberekre jellemző általános tulajdonságok és képességek? Az eddigi kutatásaim alapján a következőket mondhatom: 1. A hagyomány (különösen az ünnepi hagyomány) és a közösségi igények ismerete és képviselése, éltetése, fejlesztése, esetleges továbbadása. 2. Állandó tájékozódás, önképzés széleskörű érdeklődés alapján, amelynek középpontjában a vallás tanítása, az egyház története és az egyházi népénekanyag áll. 3. Jó kommunikációs képesség, amelyet a közéletben és a mesterségben szerzett tekintélye alátámaszt és támogat. 4. Jó

³ Bálint 1981. 54.

⁴ Bálint 1981. 54.

⁵ Borsai 1972., Dobszay 1972., Barna 1983., Barna 1984., Dobszay 1995., Paksa 2001.

⁶ Kríza 1983.; Bartha 1995.

⁷ Kónya 1999.

⁸ Barna 1998.; Borus 1998.; Kovács 1998.; Silling 1998.; Molnár 1998.; Palatinus 1998.; Törköly 1998.; Klamár 1998.; Bózsó 1998.; Nagy Abonyi 1998.; Tripolsky 1998.; Beszédes 1998.,

⁹ Bálint – Barna 1994. 248-260.; Varró 1998.; Józsa 1998.; Lele 1998.; Faragó 1998.

¹⁰ Bálint 1942.; Bálint 1981.

¹¹ Antalóczy 1986.; Lugossy 1998.

¹² Grynaeus 1972/1973., Sávai – Grynaeus 1994.

helyzetfelismerés, jó emberismeret. 5. Körültekintő és alapos, megfontolt tervezés. 6. Jó szervezőképesség és készség. 7. Költői véna. 8. Kiváló szónoki képesség. 9. Egyházhűség, mély vallásosság.

Tudják, vannak talentumaik és erre büszkék. Tudják, talentumaik nem elrejtésre, hanem a másik ember és Isten szolgálatára valók. Ez indokolta erős öntudatukat. Ám felismerték, amit Bálint Sándor úgy fogalmazott meg, hogy „*én a másikért adatott*”.¹³ A másik ember és a közösség szolgálatában találja meg önön lényegét.

Egyetlen példát nézzünk csupán:

ÖKRÖS JÓZSEF, KUNSZENTMÁRTON EGYIK 19. SZÁZADI SZENTEMBERE

Gazdag forrásanyag maradt utána, így jól lehet dokumentálni egész életét. Családjá történetét maga írta meg az 1850-es években a 17. századtól az 1800-as évek közepéig.¹⁴ Feltűnő ebben a családtörténetben, hogy kiemeli elődei vállalkozó szellemét. Édesapjánál fontosnak tartotta megemlíteni, hogy kiváló vőfély és társasági ember volt. Önmagát gondos, körültekintő és megbízható embernek mutatja be, aki nemcsak megözvegyült édesanyját gondozta, hanem megárvult testvéreit is kiházasította, mesterségében pedig jól működött.

Családtörténetét összekötötte Kunszentmárton török utáni, 18. század eleji újraterelítésének és általában a céhek, különösen pedig a helyi céhek történeti leírásával. Ezek identitástudatának valószínűleg két fontos pillérét jelentették, hiszen maga és felmenői a 17. századig takácsmesterek voltak, ám nem kunszentmártoniak. A fenti módon viszont társas/közösségi identitásának építését szolgálta.

Fontos kéziratos forrás egyházi énekeinek gyűjteménye, amelyet 1862-ben állított össze. Ennek darabjait részben maga írta, részben pedig az alkalomnak megfelelően gyűjtötte. Halottas énekei más kunszentmártoni előénekesek kéziratos füzeteiben őrződtek meg napjainkra. Szerzőségének biztos jelét a más énekszerzőnél is gyakorta felbukkanó akrosztichon¹⁵ alkalmazása adja. A versfőkben elrejtette az ÖKRÖS, ÖKRÖS JÓ(Z)SEF, ÖKRÖS JÓZSEF ÉNEKE stb. szavakat, s legtöbbször jelöli azt az ismert dallamot, amelyre a verse elénekelhető volt.¹⁶

¹³ Bálint Sándor levele Lang Ernőhöz 1966. február 22-én. Lang 1984. 158.

¹⁴ Józsa 1998. Helytakarékosság miatt nincs módunk itt közölni azt a forrásanyagot, amelyre támaszkodva Ökrös József énekeit, prózai szövegeit elemeztük. Ezek nagy része azonban elolvasható a következő publikációkban: Barna 1998., Barna 2001., Barna 2004., Józsa 1998.

¹⁵ Akrosztichon: a versfőkben megjeleníteni a szerző nevét. Népszerű költői fogás volt a népi énekszerzők gyakorlatában a múlt században, s századunk elején is. V.ö.: Bálint 1981., Barna 1983.

¹⁶ Barna 2001a., Barna 2001b. Itt megtalálhatók a példák is.

Ökrös Józsefnek a kunszentmártoni céhek megalakításának százados ünnepségére írott ünnepi köszöntő énekét a kunszentmártoni céhes iratok őrizték meg.¹⁷ Ökrös József tehát az iparos élet területén is elismert szervező volt, hiszen rábízták a százados ünnep megszervezését s az ünnepi beszéd elmondását.

A kunszentmártoni Élő Rózsafüzér és Éneklő Társulatnak egyik megalapítója lett 1851-ben, s 41 éven át első számú vezetője, jegyzőkönyvírója volt. A társulat megalakulásának történetét, valamint a működés intézményi kereteinek kialakítási történetét leírva, természetesen óhatatlanul önmagáról is vallott.¹⁸ Ezekből a közéleti Ökrös József mutatkozik be, akinek tervei, elképzelései vannak, amelyeket meg is tud valósítani, mert tekintélye van az egyházi és világi közigazgatás vezetői, valamint polgártársai előtt. Személyiségjegyei és egyéni képességei pedig alkalmassá teszik őt a nyilvános szereplésre. Pap nélküli összejöveteleken prédikált, agitált egy temetői keresztút megépítése és új magánáhitati formák bevezetése mellett. Valószínűleg plébánosa engedélyével prédikált is, fennmaradtak kéziratok beszédei. Kéziratok gyógyászati könyvét is ismerjük, ám nem tudjuk, hogy csak saját magát és családját gyógyította vagy gyógyító emberként is működött.

A szentemberek alakjában tehát megvoltak mindazok a funkciók, amelyek tevékenységüket a licenciátuséval összekötik vagy azonosítják: búcsúvezető, énekszerző, előénekes, a paraliturgia szervezője, társulatalapító, vallási ismeretek közvetítője.¹⁹ A 19-20. századi szentemberek már nem kereszteltek, nem esketettek és nem temetettek, hiszen a létszámában is megerősödött papság miatt arra szükség sem volt. A liturgia elsődleges szolgálói és közreműködői a pap mellett a kántorok voltak. A liturgiában való segédkezés és közreműködés elsősorban a mindenkori kántorok²⁰ feladata volt. A szentemberek – említett példaim is – főleg a paraliturgiát szolgálták ki, a templomon kívüli közösségi áhítatot. Szerepük fontos volt. Fenntartottak akár évszázados hagyományokat, de újakat is bevezethettek. Jelentős újításuk volt a szentolvasó új fajtájának, az Élő Rózsafüzérnek a hazai bevezetése, vagy a Lourdes-i kilencedek meghonosítása. Mindkét esetben külföldi és hazai minták alapján cselekedtek. Többen közülük szakrális kisépitmények felállítói, adományozói voltak (kereszttek, szobrok, kápolnák, keresztutak), ezáltal újabb szakrális teret alkotottak nemcsak a hivatalos liturgia, hanem még inkább a paraliturgia számára.

A szentemberek tevékenységükkel és egyházas kultúrájukkal azt a szakadékot hidalják át, ami a jozefinizmus kényelmes józanságában nevelkedett lelkipásztor és a vallás heroikus élményét hordozó nép között sokszor vált a 19. század folyamán

¹⁷ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, a kunszentmártoni céh iratai, 1865.

¹⁸ Barna 1998.

¹⁹ Juhász 1921.

²⁰ Barna 1983., 1984., Dósa – Szabó 1936. 177-193., Bálint 1942. 30.

olyan feltűnővé, – utalhatunk Bálint Sándor megállapítására.²¹ „A XVIII. század katolikus újjászületésében ismét paphoz (jutó közösségekben) a licenciátusok hivatása tulajdonképpen véget ért volna, de régi szerepkörükből több mozzanatot, így a búcsúvezetést, templomi előimádkozást és éneklést, egyéb tennivalókat, egyszóval a helyi hagyományt továbbra is megtartják... E típus serénykedik a régivágású közösségek, jámbor társulatok vezetésében. Bizonyos az is, [...] hogy a kultuszban ők őrzik ... a parasztság jellemző kollektív megnyilatkozásait, orális gyakorlatát”.²²

A 19-20. század fordulójának szentemberei azonban nemcsak az orális kultúrával éltek, hanem egy fejlett írott kultúrával is. Kéziratban maradt, sőt, nyomtatásban is megjelentetett énekszövegeiket azonban nem tekintjük másnak, mint írásba foglalt, kinyomtatott szóbeli, orális közköltészetnek. Még a legtöbbet publikáló Orosz István, Varga Lajos, vagy a kunszentmártoni Ökrös József esetében is így van.

A szentemberek az átlagosnál magasabb egyházas műveltségű, öntudatos emberek lehettek, akik tudatosan felvállalt szerepkörükben a licenciátus hagyományok folytatói voltak. Azé a típusé, aki – Bálint Sándort idézve – „a közösség szószólója, az ünnepek szertartásmestere, aki biztosítja a hagyományos rendet, ismeri az íratlan tradíciókat, amelyeknek értelme talán már el is homályosult, mégis ragaszkodnak hozzájuk, mert valami magasabb szimbolikus jelentést éreznek bennük. Ez a személyiség meg tudja adni Istennek, ami Istené és az embernek, ami az emberé. Ismeri az évszázados kultikus gyakorlatot, az ünneplés etikettjét, vagy legalábbis annak beidegzett formáit és így képes arra, hogy a közösség egyes tagjaiért [...] Isten, ember előtt helytálljon. [...] Ügyel a közösségi kultusz teljességére, amelyet a pap műveltsége, társadalmi helyzetének különbözőése folytán már nem tölt be egészen.”²³ Bár elismeri plébánosa, papja tekintélyét, a maga területén nagyfokú önállóságot, mégpedig felelősségteljes önállóságot mutat. A maga eszközeivel végzi és segíti a hívek pasztorációját. Innovatív, az általa elért közegben új szertartásokat, közösségi alkalmakat vezet be.

Az átalakuló, mindjobban individualizálódó 19-20. századfordulói magyarországi társadalomban azonban már úgy tűnik, nincs óhatatlan szükség a szentemberekre. Ez már megmutatkozott az I. világháború utáni években is. Egy kunszentmártoni példa: addig a kunszentmártoniak máriaradnai búcsújárását az énekes emberek, s az Élő Rózsafüzér Társulat szervezte. Az 1920-as években azonban egy polgári iskolai tanár kezébe került a vonatos mátraverebély-szentkúti zarándoklat szervezése.

A lelkipásztorkodó papság pedig mindinkább felügyelte nemcsak a vallási társulatok életét, hanem a hívek mindennapi életét is. A plébánosok, káplánok aktív

²¹ Bálint 1942. 26.

²² Bálint 1942. 27.

²³ Bálint 1942. 15-16.

bekapcsolódása a társulati munkába értelmezhető úgy is, hogy a klerikus egyház kiterjesztette ellenőrzését a laikus vallásos társulatokra és vezetőikre, az énekes emberek működésére is. A 20. században megalakult újabb vallásos társulatok már mind erős papi irányítás alatt működtek.

A 19-20. század fordulójára erősödött meg Magyarországon egy új típusú vallásosság, amely egy erősen individualizálódott, az egzisztenciális kérdésektől erősen eltávolodott, s vasárnapi hangulattá alakított vallásosság volt. Ennek képviselői a tisztviselők, a birtokos réteg értelmiséggé vált tagjai, nagyobb vállalkozók voltak. Ekkor alakult ki az „úri hölgyek” vasárnap déli fél tizenkettes ún. „szagos misére” való járása, a parasztnéppel nem keveredtek. Az izzadságszagú vallásosság a maga gyalogos zarándoklataival, vezekléseivel, kereszttjárásaival és virrasztásaival visszaszorult. Bár a népi vallásosság megmaradt annak, ami volt, komplementer vallásosságnak, de mind szűkebb körben érvényesült. Még szentemberei is vannak, mai énekszerzők, előénekesek, búcsúvezetők. A racionálissá üresedett klerikus egyház, s a vasárnapi vallásosság azonban nem tudott mit kezdeni velük. Vallási túlhajtást, sőt, babonáságot látott bennük és működésükben.

A több szerzőnél meglévő, szinte általánosan alkalmazott szerkesztési mód éppen a nagyobb egyéni tudatosságot, fejlett öntudatot jelzi. Ez a tudatosság azonban nem kizárólagos. Ökrös József, Orosz István és társaik még úgy érezhették, hogy részei egy nagyobb közösségnek, amelyet ők szolgálnak, s amely használja az ő alkotásaikat. Amely igényli tevékenységüket, elismeri képességeiket és megbecsüli őket. Hiszen vásárolja nyomtatványaikat, énekszövegeiket, elfogadja szervezésüket. Hasznosak tudtak lenni tehát. Irányították, vezették koruk és közösségeik vallásos életét. Sajátos szerepet tölthettek be, s elfogadták a státuszukkal együtt járó viselkedési mintákat. Azokat újraalkották.²⁴ A vallás világos életvitelt, életmódot kínál mindegyiküknek.²⁵ Működésük lényegét a közösség szolgálata jelentette.

Irodalom

Antalóczy Lajos

1986 *Az Egri Nyomda Rt. története 1893-1949.* Eger.

Bálint Sándor

1942 *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza.* Budapest.

1981 Vallásos népköltészetünk egyéni ihletései. Orosz István válogatott énekei, in: Bálint Sándor: *A hagyomány szolgálatában.* Budapest, 53-67.

Bálint Sándor – Barna Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok.* Budapest.

²⁴ Murray – Kluckhohn 1959. 41.

²⁵ Erikson 1959. 219.

Barna Gábor

- 1983 „Istent dicsőítő egyházi énekköny”. A Mezey kántorok énekeskönyvei és énekei. *Vigilia* 48. évf. 4, 5. szám, 264-267, 337-341.
- 1984 Katolikus egyházi népének, énekszerzők és a folklorizáció. A Mezey kántorok énekei a néphagyományban, in: Kiss Mária (szerk.) *Folklór és tradíció I.* Budapest, 123-133.
- 1998 *Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulata. The Living Rosary Confraternity in Kunszentmárton.* Devotio Hungarorum 5. Szeged.
- 2001a „Örvendez ég és föld...” Ökrös József achrosztikonos énekei, in: Barna Gábor (szerk.) „Nyisd meg, Uram, szent ajtódat...” *Köszöntő kötet Erdélyi zszuzsanna 80. születésnapjára.* Budapest, 113-154.
- 2001b „Örök valóságba mentem által...” A halál és a túlvilág Ökrös József halottaas énekeiben, in: Pócs Éva (szerk.) *Lélek, halál, túlvilág.* Budapest, 396-415.
- 2004 „Örvendtes olvasóddal Mária tisztelünk...” Ökrös József rózsafüzéres éneke, in: Andrásfalvy Bertalan-Domokos Mária-Nagy Ilona (szerk.) *Az Idő rostájában I. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára.* Budapest, 445-490.

Bartha Elek

- 1995 *Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórájában I-II.* Gömör néprajza XLVI. Debrecen.

Beszédes Valéria

- 1998 Egy szabadkai külvárosi kántor tevékenysége. *Létünk XXVIII.* 3-4. szám 274-285.

Borsai Ilona

- 1972 Népénekeink az élő szájhagyományban. *Vigilia* 37. évf. 317-318.

Borus Rózsa

- 1998 Kántorok és kántorversek Topolyán. *Létünk XXVIII.* 3-4. szám 177-186.

Bózsó Ildikó

- 1998 Martonosi kántorok. *Létünk XXVIII.* 3-4. szám 252-256.

Dankó Imre

- 1987 A funerátor. *Vallási néprajz* 3. Budapest, 325-340.

Dobszay 1972

- 1995 *A magyar népének I.* h.n.

Dósa József – Szabó Elek

- 1936 *Kunszentmárton története I.* Kunszentmárton.

Erikson, Eric Hombuirger

- 1959 Growth and Crises of the Healthy Personality, Kluckhohn, Clyde – Murray, Henry A. (eds) *Personality in Nature, Society, and Culture.* New York, 185-225.

Faragó Jánosné

- 1998 Búcsú és búcsúvezetők Jászárokszálláson, in: Barna Gábor (szerk.) *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged-Budapest, 264-274.

Grynaeus Tamás

- 1972/193 Engi Tüdő Vince: a legenda és a valóság. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve,* 155-184.

Józsa László

- 1998 Kunszentmárton múlt századi szentembere: Ökrös József, in: Barna Gábor (szerk.) *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged-Budapest, 233-244.

Juhász Kálmán

- 1921 *A licenciatúsi intézmény Magyarországon.* Budapest.

Klamár Zoltán

- 1998 A tóthfalusi kántor – Bella János munkássága. *Létünk XXVIII.* 3-4. szám 240-251.

Kluckhohn, Clyde – Murray, Henry A. (eds)

1959 *Personality in Nature, Society, and Culture*. New York.

Kónya Sándor

1999 A csókai búcsújárók énekei. *Létünk XXXIX*. 1-2. szám 24-70.

Kovács Endre

1998 Doroszlói kántorok. *Létünk XXVIII*. 3-4. szám 211-218.

Kríza Ildikó

1983 *Felsőnyéki halottbúcsúztatók*. Budapest.

Lang Ernő

1984 *Ötvennégy levél, negyvenöt válasz. Fiftyfour Letters, Fortyfive Answers*. Adelaide.

ifj. Lele József

1998 Tápéi búcsúvezetők és szentemberek, in: Barna Gábor (szerk.) *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged-Budapest, 245-263.

Lugossy Ilona

1998 Varga Lajos jázsági búcsúvezető, a Verses Szentírás alkotója (1855-1909), in: Barna Gábor (szerk.) *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged-Budapest, 51-67.

Molnár Ambrus

1998 Egy református „énekdiktáló” Nagydobronyban, in: Barna Gábor (szerk.) *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged-Budapest, 117-124.

Nagy Abonyi

1998 Balassy Gyula, a zentai kántor. *Létünk XXVIII*. 3-4. szám 257-267.

Paksa Katalin

2001 Mária-énekek a magyar néphagyományban, in: Barna Gábor (szerk.) *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged-Budapest, 218-231.

Palatinus Aranka

1998 A muzslyai kántorok. *Létünk XXVIII*. 3-4. szám 228-235.

Sávai János – Grynaeus Tamás

1994 *Tüdő Vince betegei*. Devotio Hungarorum 1. Szeged.

Silling István

1998 A kupuszinai kántorok. *Létünk XXVIII*. 3-4. szám 219-223.

Törköly István

1998 Nemcsak énekelt, tanított is. *Létünk XXVIII*. 3-4. szám 236-239.

Tripolsky Géza

1998 Kántorok torka. *Létünk XXVIII*. 3-4. szám 268-273.

Varró Ágnes

1998 Horváth György (1908-1991), Székesfehérvár búcsúvezetője, in: Barna Gábor (szerk.) *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged-Budapest, 227-232.

FORRÁS
